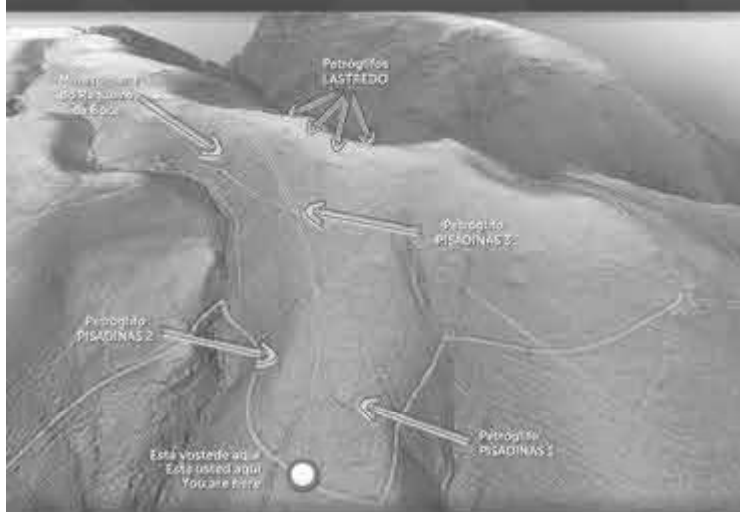


Ola, está vostede na:
Hola, está usted en la:
Hello, are you in the:

ÁREA ARQUEOLÓXICA



ESTACIÓN DE ARTE RUPESTRE DAS PISADIÑAS



A Estación de Arte Rupestre das Pisadiñas está formada por sete afloramentos rochosos de natureza escarpada, material predominantemente en arenito, rodeos con gravados antropicos, distribuídos pola ladeira oeste do monte Lastedo, orientado cara o val de Laza, entre os 700 e os 800 m de altitude.

O conxunto da Estación ten unha total coherencia iconográfica entre os motivos, localizados, xa que en moitos dos petegados se repiten, anque en menor cantidade e variedade, os motivos gravados na rocha central, a "Pareda das Pisadiñas", situada a

media ladeira. Tamén se evidencia unha coherencia cronolóxica entre eles, posiblemente gravados en varias etapas, desde a Prehistoria. Os gravados que delimitan e se "agrupan" en "esta ladeira, terían un significado de espazo ritual, cun especial contido simbólico máxico-relixioso.

Os motivos gravados son podómetros, (peas ou pinas, de onde tamén o "Kopelino", guirre ou tortolinas), ferredadas, cruces finas, símbolos (líneas, desvíos), posíbles zoomorfos, círculos e agrupacións de casillas de distintos tamaños,

convexos arredorados no chamado Estílo ou Arte Esquemático do Noroeste Peninsular, que se entende, ademais todo pola proximidade de Durante e o Monte de Fornegado, coñecido Estílo de Arte Atlántico de local e tempo frecuente.

Tamén existe nesta zona arqueolóxica, na ladeira noroccidental do monte, unha mina romana de explotación de cuarzo do "St. Silve", formada por profundas canchais e canles de auga, na que se levou a cabo o proceso de lavado formado pola descomposición do cuarzo xurles, do que se obtivo hai 2000 anos pasado metal.



daspisadinhas.blogspot.com

RECOMENDACIÓNS DE USO:



Comunidade de Montes de Laza, Cimadevila e Souteliño

A ESTACIÓN DE ARTE RUPESTRE DAS PISADIÑAS



(LAZA, OURENSE):

a súa interpretación e valorización



Nieves Amado Rolán

Arqueóloga profesional. Forma parte do Grupo de Estudos de Arqueoloxía, Antiquidade e Territorio (GEAT) da Universidade de Vigo, como colaboradora. Forma parte da Sección de Patrimonio e Bens Culturais do Consello da Cultura Galega.

No ano 2018 a CMVMC de Laza, Cimadevila e Souteliño (parroquia de San Xoán de Laza), decidiu promover, contando coa miña asesoría arqueolóxica, un proxecto de sinalización e valorización da Estación de Arte Rupestre das Pisadiñas, situada nunha ladeira ao norte da vila de Laza e moi preto dela, no monte Lastredo; é unha ladeira de solos pobres e multitude de afloramentos rochosos de pizarra, chamados aquí “lastras”, de aí o seu topónimo Lastredo. O conxunto de sete petróglifos e unha mina de ouro romana na mesma ladeira, ben comunicada por pistas forestais, de propiedade veciñal, ben conservados os bens, catalogados na DXPC da Xunta de Galicia con categoría xenérica de BIC, xa era coñecida e valorada desde “sempre” polos veciños de Laza, formando parte do mundo simbólico-identitario de crenzas e lendas da comunidade, así como de outros axentes culturais da comarca de Monterrei.



A visibilidade dos petróglifos era nesa data moi reducida, xa que o monte Lastredo estaba totalmente repoboado con piñeiros. Polo tanto as intervencións arqueolóxicas planificáronse en dúas fases: unha primeira no ano 2018, de limpeza e tala controlada dos piñeiros da ladeira onde se localizan os gravados, e unha segunda de sinalización, interpretación e divulgación, rematada a finais do ano 2020.

Na tala controlada arqueolóxicamente, liberouse o entorno dos petróglifos de piñeiros que tapaban totalmente a vista orixinal dos mesmos cara o val de Laza-val do Tâmega, e que tamén os facían invisibles dentro da ladeira. Foi unha revalorización moi importante non só polo enorme cambio no campo visual, senón porque se liberaron os afloramentos con gravados de posibles danos por incendios.



Situación da Peneda das Pisadiñas antes e despois da intervención da tala controlada de piñeiros



Na segunda fase de sinalización e interpretación¹, actualmente executada, definiuse a rota máis corta de acceso desde o principio da vila de Laza², deseñáronse os paneis interpretativos, o logo da estación, os postes de sinalización da rota e dos xacementos arqueolóxicos, un díptico de divulgación

coa información máis importante en varios idiomas e unha páxina web³. O criterio desta segunda fase foi o de “mínima intervención” no entorno dos xacementos, colocando tan só un panel vertical de información xeral ao comezo da área arqueolóxica con situación dos elementos, un panel interpretativo ho-

1. Para a fase de deseño gráfico e dixital, agradecemos a colaboración de Antonio Mota Mogrobejo, enxeñeiro forestal da CMVMC de Laza, Cimadevila e Souteliño.

2. Na sinalización da rota, contouse coa colaboración do concello de Laza, que xestionou e aportou a sinaléctica normativa para a parte da rota en solo urbano, desde a entrada da vila de Laza, vindo desde Verín, ata o comezo dos terreos propios da CMVMC de Laza, Cimadevila e Souteliño.

3. <http://daspisadinhas.blogspot.com/>

rizontal no petróglifo principal “Peneda das Pisadiñas”, e postes de madeira co logo da estación e frechas de dirección, nos cruces de pistas ao longo da rota e na localización dos petróglifos.

ANTECEDENTES ARQUEOLÓXICOS

Os petróglifos que conforman a Estación de Arte Rupestre das Pisadiñas, máis a mina romana de ouro do Regueiro da Boca, foron recoñecidos e catalogados en diferentes etapas.

-O petróglifo principal, A Peneda das Pisadiñas, coñecido desde sempre en Laza, foi catalogado pola arqueóloga que subscribe en 1991, baixo o “Proxecto de Catalogación e Delimitación Planimétrica dos xacementos arqueolóxicos do Concello de Laza”. Desde esa data ten o código da DXPC GA32039001. Ata o momento é o único contemplado no PXOM de Laza.

-Os petróglifos Pisadiñas 2 e Pisadiñas 3, foron recoñecidos e catalogados en 2013-14 baixo o marco do Proxecto Alto Támega da UVIGO xunto coa AC Alto Támega de Laza. No ano 2018 foron revisados e confirmados, no marco do proxecto de “Xeolocalización de Xacementos Arqueolóxicos da Comunidade Autónoma de Galicia” pola arqueóloga que subscribe. Teñen os códigos definitivos da DXPC, GA32039039 e GA32039040, respectivamente.

-Os petróglifos Lastredo 1, 2, 3 e 4, e a mina romana do Regueiro da Boca, foron recoñecidos e catalogados no marco do proxecto levado a cabo pola arqueóloga que subscribe “Control arqueolóxico de tala na CMVMC de Laza, Cimadevila e Souteliño, no entorno da Estación de Arte Rupestre das Pisadiñas, no monte Lastredo de Laza”. Estes xacementos teñen os códigos definitivos da DXPC, GA32039034, GA32039035, GA32039036, GA32039037, GA32039038, respectivamente⁴.



TRABALLOS DE INVESTIGACIÓN

Nos anos 2013 e 2014 levouse a cabo un proxecto de investigación sobre a Estación de Arte Rupestre das Pisadiñas, así como de outros xacementos da comarca de Monterrei: “O proxecto Alto Támega: Accións na Paisaxe Patrimonial”. Naceu como resultado dos contactos previos realizados co tecido asociativo cultural da comarca, especialmente a Asociación Cultural Alto Támega e a Sociedade Antropolóxica Galega, así como distintos axentes preocupados pola xestión do seu patrimonio. Deste xeito foi creado un marco de colaboración para o desenvolvemento dun proxecto interdisciplinar integrado por profesionais e estudantes en prácticas formativas vinculados á universidade de Vigo, xunto coa participación integrada dos colectivos e axentes mencionados⁵.

Elixíronse catro temáticas que permitían facer visibles algúns dos potenciais e principais recursos patrimoniais, e que se materializaron en catro accións concretas:

O estudo, rexistro e posta en valor de dous petróglifos: o Penedo das Pisadiñas (Laza) e o dado a coñecer co nome de Covas Rubias (Vences, Monterrei), exemplos que permitían resaltar a importancia dos conxuntos de arte rupestre do interior de Galicia fronte aos mellor coñecidos das áreas costeiras, así como potencial dos mesmos.

4. Os petróglifos das Pisadiñas 2 e 3 e os do Lastredo 1, 2, 3, 4 foron localizados antes do 2013 por Héctor Salgado de Laza, membro da AC Alto Támega.

5. O equipo da Universidade de Vigo o compoñían Beatriz Comendador Rey, Elena de Uña Álvarez, Beatriz Vaquero Díaz e Félix González Insua, que dirixiu a intervención de campo, do Grupo de Estudos de Arqueoloxía, Antigüidade e Territorio (GEAAT), coa colaboración da restauradora-conservadora Iria Sinde. Pola parte de Asociación Cultural Alto Támega o traballo foi encabezado por Nieves Amado, Héctor Salgado e Diana García, así como por Miguel Losada por parte da Sociedade Antropolóxica Galega.

A revisión e estudo territorial dos xacementos da Prehistoria Recente do val do río Támea (concellos de Laza, Castrelo do Val, Monterrei, Verín, Oímbra e Cualedro).

Unha primeira aproximación ao estudo do patrimonio industrial xeolóxico e mineiro da zona, especialmente referido aos conxuntos relacionados coa minería do estaño-wolframio de Arcucelos e Vilameá (Laza).

A proxección destes recursos patrimoniais mediante accións de dinamización social e cultural en colaboración con diversas asociacións e entidades, que permitían mostrar a importancia dos recursos humanos e axentes dispostos a traballar polo seu patrimonio⁶.



Mina romana de Regueiro de Boca

DESCRIPCIÓN DA ESTACIÓN DE ARTE RUPESTRE

A Estación de Arte Rupestre das Pisadiñas está formada por sete afloramentos rochosos de natureza xistosa, material predominante no entorno, todos con gravados antrópicos, distribuídos pola ladeira oeste do monte Lastredo, orientada cara o val de

Laza ou val do Támea, entre os 700 e os 800 m de altitude.

O conxunto da Estación ten unha total coherencia iconográfica entre os motivos insculturados, xa que en todos os penedos se repiten, aínda que en menor cantidade e variedade, os motivos gravados da rocha central, a “Peneda das Pisadiñas”, situada a media ladeira. Tamén se evidencia unha coherencia cronolóxica entre eles, posiblemente gravados en varias etapas, protohistóricas e históricas. Os gravados que delimitan e se “apropian” desta ladeira, terían un significado de espazo ritual cun especial contido simbólico máxico-relixioso e pode que tamén de “marca delimitadora territorial”.

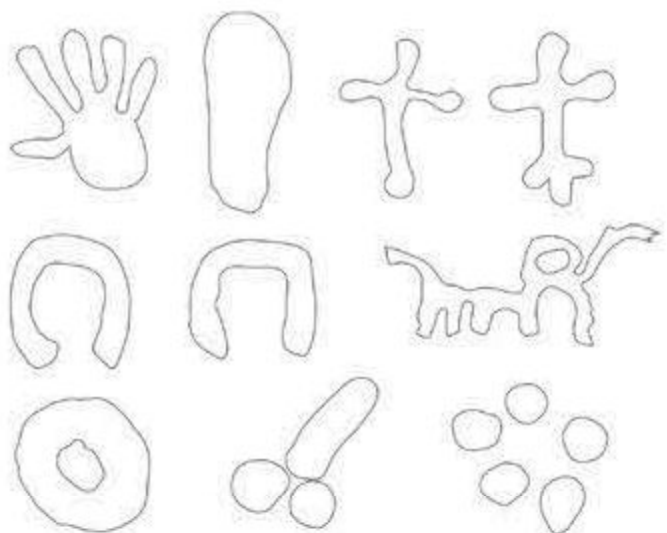
Os motivos gravados son podomorfos, (pés, pisadas ou pasadas, de onde toma o topónimo), quiromorfos

(mans), ferraduras, cruciformes, símbolos fálicos (tesoiras), posibles zoomorfos, círculos e agrupacións de coviñas de distintos tamaños; conxunto encadrable no chamado Estilo ou Arte Esquemático do Noroeste Peninsular, que se estende sobre todo pola provincia de Ourense e o Norte de Portugal, onde o Estilo de Arte Atlántico da costa é menos frecuente.

Tamén existe nesta área arqueolóxica, na ladeira noroccidental do monte Lastredo, unha mina romana de explotación de ouro ao ar libre, polo sistema de zanzas-canais, que rematan no regueiro da Boca, no que posiblemente se lavou e procesou o substrato formado pola descomposición do cuarzo aurífero, do que se obtivo hai 2000 anos o prezado metal.

6. COMENDADOR REY, B., GONZÁLEZ INSUA, F.: *Proxecto Alto Támea: Accións na Paisaxe Patrimonial*. Preprint do volume dedicado a Proxectos INOU2013. Investigación aplicada na provincia de Ourense. Universidade de Vigo/Deputación de Ourense. Ourense, 2013. Inédito

Penedo das Pisadiñas (Laza) Paneis 1 e 2



Motivos do Petróglifos As Pisadiñas
(Arte Esquemático Gravado)



Pisadiñas 1, panel superior⁹



Pisadiñas 1 panel inclinado traballos para calco

A PENEDA DAS PISADIÑAS 1

A peneda das Pisadiñas está situada no centro da media ladeira, a 700 m de altitude, con orientación e dominio panorámico sobre o val de Laza. A peneda de pizarra, sobresaínte na paisaxe polo seu tamaño, conforma un abrigo natural cara o oeste. É o petróglifo central, o máis coñecido e monumental da Estación

de Arte Rupestre, o que lle da nome á zona –as Pisadiñas–, rodeada de outros seis petróglifos, todos situados desde o cumio do monte ata media ladeira.

Os gravados sitúanse na parte superior da rocha, distribuídos en tres paneis, acoñecendo unha gran cantidade de motivos: máis de 100 coviñas de distintos tamaños e agrupacións, ferraduras, podomorfos, quiromorfos, cruciformes, símbolos fálicos (coñecidos como tesoiras), e un motivo interpretado coma un zoomorfo esquemático⁷. A maior densidade de coviñas aparece na parte máis elevada dos paneis principais, mentres que a maior concentración de cruciformes, podomorfos, quiromorfos e ferraduras, sitúanse na parte inclinada oriental do panel principal, onde tamén se sitúa o zoomorfo bautizado coma “o cabaliño das Pisadiñas”, utilizado como símbolo da Estación de Arte Rupestre.

Lendas: Segundo a tradición oral, nesta peneda habitaban “os mouros”, seres míticos do imaxinario popular galego; ao loitar contra eles, Santiago deixou impresas as ferraduras do seu cabalo, lenda moi estendida na bisbarra de Monterrei. Outra lenda di que pola Peneda das Pisadiñas pasou a Virxe co Neno e San Xosé, na súa fuxida a Exipto, deixando gravadas as súas pisadas, as pegadas da burriña que os acompañaba, e os instrumentos de costura da Virxe: tesoiras, fío, agulla e dedal, lenda que se repite noutras estacións de petróglifos galaico-portugueses, con presenza de ferraduras e pegadas, pisadas ou pasadas⁸.

A peneda das Pisadiñas sempre foi coñecida e moi respectada no pobo de Laza, considerada coma un lugar sagrado: ata mediados do S. XX, facíanse rituais de limpeza da peneda e ofrendas de flores, oficiados polo cura da parroquia, con asistencia de mulleres que querían favorecer a súa fertilidade.

7. O gráfico cos motivos gravados das Pisadiñas está extraído do “Proxecto Alto Támega: Accións na Paisaxe Patrimonial” (Uvigo, 2013).

8. No Rosal, concello de Oímbra, na aba oeste do monte Ladairo, existiu unha peneda, hoxe destruída por unha graveira, “a Penediña da Nosa Señora”, asociada á lenda da fuxida a Exipto, que polas fotos antigas conservadas, tiña gravadas numerosas ferraduras, cruces, pegadas e outros símbolos. (*Información e fotos de J. L. Arias, veciño do Rosal*).

No norte de Portugal, no mesmo espazo xeográfico e cultural da bacia do Támega, e perto da “raia”, existen tres petróglifos coa mesma iconografía, topónimos e lendas: “as pegadas da Burrinha” perto de Vilar de Perdizes (Montalegre-Barroso), coa mesma lenda e con motivos de cruces simples, coviñas e ferraduras; “a Fraga das Passadas” en Bustelo, concello de Chaves, con podomorfos, ferraduras e coviñas, e coa mesma lenda asociada da fuga de Nosa Señora para Exipto; “as Passadas da Nossa Senhora” en Avarenta, concello de Valpaços, con pegadas e ferraduras e con lenda asociada ás pegadas do burro da Nosa Señora. (Fonte: Portal do Arqueólogo, Portugal)

9. Foto: <http://megaliticia.blogspot.com/2015/11/petroglifo-das-pisadinhas.html>

As Pisadiñas 2

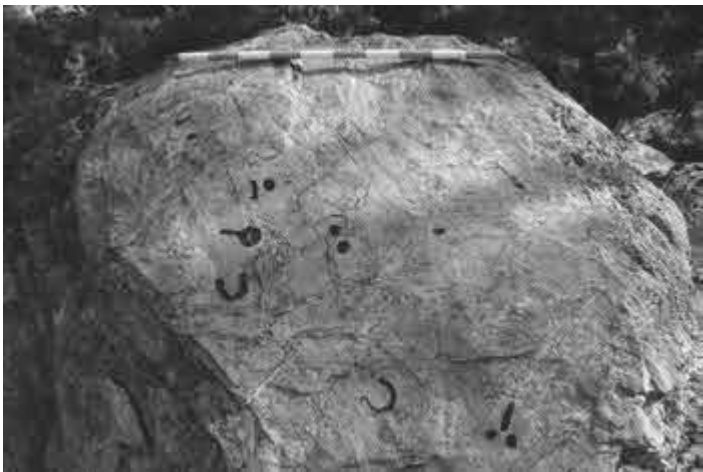
O petróglifo das Pisadiñas 2, atópase 125 m ao oeste-noroeste de Pisadiñas 1, na ruptura de pendente cara o regato Cáliz. Afloramento de pizarra de 9x3 m, con orientación N-S. Os gravados sitúanse na parte superior da rocha: tres ferraduras e cinco coviñas; sucesión de catro pequenas coviñas que puideron conformar unha posible ferradura; Unhas posibles tesoiras (símbolo fálico): dúas coviñas cun suco lineal no medio.

As Pisadiñas 3

As Pisadiñas 3 atópase a 300 m de Pisadiñas 1, pegado á pista forestal, do lado esquerdo.

Afloramento de pizarra orientada NW-SE, de 5,50x4 m. A maioría dos gravados sitúanse sobre a rocha

más grande: catro ferraduras, unha cun apéndice superior; tres medias ferraduras; unhas tesoiras, dúas coviñas e un suco lineal; dúas coviñas e un suco lineal ou coviña aberta, que pode conformar outras tesoiras; unha posible ferradura; unhas posibles tesoiras pequenas: dúas cazoletas pequenas unidas e un pequeno suco lineal; dúas cazoletas na pedra máis ao W.



*Pisadiñas 2, traballos para calco
(Proxecto Alto Tãmega)*



Pisadiñas 3



LASTREDO 1

Os 4 petróglifos do Lastredo atópanse no cumio da ladeira da estación das Pisadiñas, co topónimo específico de Monte Lastredo. Estes catro pechan a ladeira polo NE, quedando os outros tres ladeira abaixo; forman parte da mesma estación, con gravados semellantes aos da rocha central e sobre o mesmo substrato rochoso de pizarra.



Lastredo 1 atópase a 570 m. ao norte-noreste de Pisadiñas 1. O petróglifo atópase nun afloramento de pizarra, moi perto do cumio, pero xa no inicio da ladeira do monte Lastredo que cae cara o Oeste, cara o val de Laza. Os gravados están no plano inclinado da rocha orientado cara o leste: ten, na parte central, unha ferradura aberta á esquerda, duns 10 cm de diámetro, moi uniforme e ben feita. Na parte norte da rocha ten catro símbolos fálicos, chamados en Laza “tixeiras”, moi irregulares en formas e tamaños polas mesmas irregularidades da rocha, e unha covaña entre eles.

LASTREDO 2

Atópase a 60 m. cara o sur de Lastredo 1. Os gravados localízanse no plano inclinado da rocha orientado cara o leste: ten, no panel máis alto, no alto da rocha, 6 coviñas que varían de tamaño entre os 3 e os 8 cm. de diámetro. Catro delas están agrupadas no centro, tendo unha á esquerda e outra á dereita do conxunto central.



LASTREDO 3

Atópase a 120 m. cara o sur de Lastredo 2. Os gravados localízanse no plano inclinado da rocha orientado cara o leste: ten dous motivos no panel inclinado cara o norte; unha ferradura aberta cara abaixo e un posible zoomorfo, formado por varias ferraduras unidas entre si e rematadas nunha coviña, esta figura ten uns 20 cm. de longo.



LASTREDO 4

Atópase a 50 m. ao leste de Lastredo 3. Os gravados localízanse no plano inclinado da rocha orientado cara o leste: ten gravados dous motivos distintos en dous paneis situados a diferentes alturas. No panel da esquerda, máis alto, ten unha cruz latina cos brazos rematados en coviñas e unha coviña central, o que lle da aspecto de antropomorfo. No panel da dereita ten gravado un podomorfo bastante profundo.

